

GRIGORIE
DE NYSSA

ÎMPOTRIVA LUI
EUNOMIE

II

Ediție bilingvă

Traducere, studiu introductiv și note
de Gheorghe Ovidiu Sferlea

Ediție îngrijită de Adrian Muraru

POLIROM
2020

GHEORGHE OVIDIU SFERLEA este lector al Facultății de Teologie Ortodoxă „Episcop Dr. Vasile Coman”, Universitatea din Oradea. Clasicist și fost bursier al Colegiului Noua Europă din București, a publicat o monografie despre Sfântul Grigorie de Nyssa, precum și mai multe studii pe teme patristice. A mai tradus pentru Editura Polirom Grigorie de Nyssa, *Împotriva lui Eunomie* I (2010).

Colecție coordonată de Adrian Muraru și inițiată de Ioan-Florin Florescu.

© 2020 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,

sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

GRIGORIE DE NYSSA, sfânt

Împotriva lui Eunomie = Contra Eunonium / Grigorie de Nyssa. – Iași: Polirom, 2010-

3 vol.

ISBN 978-973-46-1597-1

Vol. 2 / trad., stud. introductiv și note de Gheorghe Ovidiu Sferlea. – 2020. – Conține bibliografie. – Index. – ISBN 978-973-46-8348-2

I. Sferlea, Gheorghe Ovidiu (trad.; pref.; note)

2

Printed in ROMANIA

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i>	7
<i>Notă asupra traducerii</i>	9
<i>Abrevieri pentru cărțile biblice</i>	11
<i>Studiu introductiv. Împotriva lui Eunomie II:</i> <i>în căutarea unei gnoseologii teologice</i> <i>(Gheorghe Ovidiu Sferlea)</i>	13
ÎMPOTRIVA LUI EUNOMIE (II)	77
<i>Note</i>	453
<i>Bibliografie</i>	467
<i>Indice de referințe biblice în traducere</i>	479
<i>Indice de nume proprii în traducere</i>	485

μεγάλην γὰρ <ἄν> τῷ ὄντι τὴν ἰσχὺν ὁ λόγος εἶχεν, εἴπερ τις ἐκ μανίας ἢ παραφροσύνης ἐπίνοϊαν εἶναι τὸν θεὸν ἀπεφαίνετο. [172] εἰ δὲ οὗτος μὲν ὁ λόγος οὔτε ἔστιν οὔτε μὴν γεγένηται (τίς γὰρ ἂν εἰς τοῦτο παραπληξίας ἐλάσειεν, ὥστε τὸν ὄντως ὄντα καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα ἔστιν εἰς γένεσιν ἀγαγόντα, τοῦτον μὴ καθ' ὑπόστασιν ἰδίαν εἶναι λέγειν, ἀλλ' ἐπίνοϊαν ὀνόματος αὐτὸν ἀποφαίνεσθαι;) τί μάτην σκιαμαχεῖ τοῖς οὐ τεθεῖσι μαχόμενος;

[173] ἢ πρόδηλος ἡ αἰτία τῆς ἀδιανοήτου ταύτης φιλονεικίας, ὅτι τοὺς ἐξαπατηθέντας διὰ τοῦ κατὰ τὴν ἀγεννησίαν σοφίσματος αἰσχυνόμενος, ἐπειδὴ διηλέγχθη πάμπλου τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν σημασίας κεχωρισμένον τὸ ὄνομα, ἐκὼν ποιεῖται τῶν λεγομένων τὴν σύγχυσιν, ἀπὸ τοῦ ὀνόματος ἐπὶ τὰ πράγματα μεταβιβάζων τὴν μάχην, ὡς τοὺς ἀνεπιστάτους εὐκόλως διὰ τῆς τοιαύτης παρακρουσθῆναι συγχύσεως, νομίζοντας ἢ ἐπίνοϊαν τὸν θεὸν παρ' ἡμῶν εἰρῆσθαι ἢ τῆς τῶν ἀνθρωπίνων ὀνομάτων εὐρέσεως δεύτερον, καὶ διὰ τοῦτο καταλιπὼν ἀνέλεγκτον τὸ ἡμέτερον πρὸς ἕτερα μεταφέρει τὴν μάχην;

[174] τὸ γὰρ παρ' ἡμῶν ἦν, καθὼς εἴρηται, τὸ τῆς <ἀγεννησίας> ὄνομα μὴ τὴν φύσιν ἐνδείκνυσθαι, ἀλλ' ἐξ ἐπινοίας ἐφαρμόζειν τῇ φύσει, δι' ἧς τὸ ἄνευ αἰτίας αὐτὸν ὑφεστάναι σημαίνεται. τὸ δὲ παρ' αὐτῶν κατασκευαζόμενον ἦν αὐτῆς εἶναι τῆς οὐσίας ἐνδεικτικὴν τὴν φωνήν. ποῦ τοίνυν κατεσκευάσθη τὸ οὕτως ἔχειν τὴν τοῦ ὀνόματος δύναμιν; [175] ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἑτέροις που πάντως τεταμύεται λόγοις, ὁ δὲ πᾶς αὐτῷ πόνος εἰς τὸ ὑφεστάναι τὸν θεὸν ἀγεννήτως ἡσχόληται· ὅμοιον ὥσπερ ἂν εἴ τις σαφῶς αὐτὸν περὶ τούτων ἤρετο, τίνα περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀγεννησίας ἔχοι διάνοϊαν,

Într-adevăr, argumentul ar fi avut efectiv multă forță dacă cineva, împins de nebunie sau sminteală, ar fi afirmat că Dumnezeu este un concept. [172] Dar dacă această afirmație nu există și, cu siguranță, nici n-a existat – căci nimeni n-a ajuns la un asemenea hal de scrânteală încât să spună că *Cel ce cu adevărat este* și care a adus la ființă toate câte sunt, Acesta nu există potrivit unei subzistențe proprii, și să afirme, dimpotrivă, că este un concept al unui nume –, de ce se luptă degeaba cu umbrele, polemizând împotriva unor afirmații nefăcute?

Ex. 3,14

[173] Sau atunci motivul acestei înverșunări smintite este clar: fiindu-i rușine de cei pe care i-a înșelat cu sofismul legat de „nenaștere”, de vreme ce s-a dovedit pe deplin că acest nume este absolut fără legătură cu semnificația ființei, Eunomie creează în mod voit confuzia între cele două planuri, mutând bătălia de la nume la lucruri, astfel încât prin această confuzie să-i doboare la pământ cu ușurință pe cei neatenți, care cred că noi am spus fie că Dumnezeu este un concept, fie că este posterior inventării numelor omenești. Iată de ce, lăsând nerespinsă poziția noastră, transferă bătălia pe alt plan.

[174] Poziția noastră, așa cum s-a spus, era că numele „nenaștere” nu indică natura, ci este aplicat naturii în urma conceptualizării, prin el semnificându-se faptul că Dumnezeu subzistă fără cauză. Ceea ce căutau ei să argumenteze era în schimb că acest termen indică ființa însăși. Unde s-a argumentat, așadar, că acest nume are o asemenea putere? [175] Dar, în vreme ce aceste raționamente au fost fără îndoială puse la păstrare undeva pe seama unui alt tratat⁴⁴, toată strădania lui este absorbită de [argumentarea faptului] că Dumnezeu subzistă în mod nenăscut. Este ca și cum cineva i-ar pune o întrebare clară în legătură cu acestea, anume cum înțelege el numele „nenaștere” – ca fiind conceput pentru a

εἴτε ὡς ἐπινοουμένου πρὸς ἔνδειξιν τοῦ ἀνάρχως εἶναι τὸ πρῶτον αἷτιον εἴτε καὶ ὡς αὐτῆς δηλωτικοῦ τῆς οὐσίας, ὁ δὲ μάλα σεμνῶς καὶ ἐπιστατικῶς ἀπεκρίνατο τὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς τὸν θεὸν ποιητὴν εἶναι μὴ ἀμφιβάλλειν. [176] ὡς τοίνυν οὗτος ὁ λόγος ἀπάδει τοῦ προταθέντος καὶ οὐ συνήρτηται, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εὖροις ἂν καὶ ἐπὶ τῆς καλλιγραφηθείσης αὐτῷ καθ' ἡμῶν μάχης τὸ πρὸς τὸν σκοπὸν ἀσυνάρτητον.

οὕτως δὲ σκοπήσωμεν. [177] Ἀγεννητόν φασι τὸν θεὸν εἶναι· τούτῳ καὶ ἡμεῖς συντιθέμεθα. ἀλλὰ καὶ τὴν <ἀγεννησίαν> οὐσίαν εἶναι· πρὸς τοῦτο παρ' ἡμῶν ἀντίρρησις. ὄνομα γὰρ τοῦτό φαμεν ἐνδεικτικὸν εἶναι τοῦ ἀγεννήτως τὸν θεὸν ὑφεστάναι, οὐ τὴν ἀγεννησίαν εἶναι θεόν. ἐλέγχειν ἐπαγγέλλεται τὸν ἡμέτερον λόγον· τίς οὖν ὁ ἔλεγχος; ὅτι πρὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων συστάσεως ἦν, φησὶν, ἀγεννήτως. [178] τί τοῦτο πρὸς τὸ ζητούμενον; δείξειν οὗτος κατεπαγγέλλεται ταῦτόν εἶναι τῷ ὑποκειμένῳ τὸ ὄνομα. οὐσίαν γὰρ εἶναι τὴν <ἀγεννησίαν> ὀρίζεται. τίς οὖν ἡ ἀπόδειξις; τὸ δεῖξαι προϋφεστῶτα τῶν φωνῇ κεχρημένων τὸν θεόν; ὥ τῆς ἀναντιρρήτου καὶ θαυμαστῆς ἀποδείξεως. αὕτη ἐστὶν ἡ ἐκ τῆς διαλεκτικῆς τέχνης λογικὴ λεπτοργία, πρὸς ἣν τίς <ἂν> ἀντιβλέψειε τῶν ἀμυήτων τῆς ἀπορρήτου παιδεύσεως;

[179] ἀλλὰ σεμνῶς ἡμῖν ἐν ταῖς περὶ τῆς ἐπινοίας διαστολαῖς αὐτὸ διακωμωδεῖ τῆς ἐπινοίας τὸ ὄνομα. <τῶν γὰρ οὕτω κατ' ἐπίνοιαν λεγομένων> φησὶ <τὰ μὲν κατὰ τὴν

indica faptul că primul cauzator este El însuși fără de început, sau ca indicator al ființei înseși? –, iar el ar răspunde peste măsură de solemn și doct că nu se îndoiește că Dumnezeu este făcătorul cerului și al pământului. [176] Așa cum acest răspuns este în disonanță și nu are nicio legătură cu întrebarea, tot așa vei descoperi și în cazul atacului frumos ticluit de el împotriva noastră că nu are nicio legătură cu obiectivul urmărit.

Dar să cercetăm chestiunea în felul următor. [177] Ei afirmă că Dumnezeu este nenăscut; și noi suntem de acord cu aceasta. Însă pretind și că „nenașterea” este ființă, ceea ce noi contestăm. Noi afirmăm, într-adevăr, că acest nume este indicator al faptului că Dumnezeu subzistă în mod nenăscut, dar nu că „nenașterea” este Dumnezeu. El promite să respingă poziția noastră. În ce constă deci respingerea? În aceea că, spune el, înainte de constituirea oamenilor, Dumnezeu era în mod nenăscut. [178] Dar ce relevanță are aceasta pentru chestiunea în discuție? Eunomie anunță că va arăta că numele este identic cu realitatea la care trimite, căci definește „nenașterea” ca ființă. În ce constă deci demonstrația? În a arăta că Dumnezeu îi precedă pe cei care folosesc vorbirea? Ce demonstrație irefutabilă și năucitoare! Aceasta să fie mostra subtilă de raționament derivată din arta dialectică, pe care nimeni neinițiat în știința sa de negrăit nu ar putea-o înfrunța?

[Puterea conceptualizării]

[179] În distincțiile pe care ni le face privitor la concept însă, Eunomie persiflează în mod profesoral noțiunea conceptualizării însăși. Într-adevăr, zice el, „dintre cele spuse în urma elaborării conceptuale în acest fel, unele își epuizează existența în simpla lor

προφορὰν ἔχειν μόνην τὴν ὑπαρξιν ὥς τὰ μηδὲν σημαίνοντα, τὰ δὲ κατ' ἰδίαν διάνοιαν· καὶ τούτων τὰ μὲν κατὰ αὐξήσιν ὥς ἐπὶ τῶν κολοσσιαίων, τὰ δὲ κατὰ μείωσιν ὥς ἐπὶ τῶν πυγμαίων, τὰ δὲ κατὰ πρόσθεσιν ὥς ἐπὶ τῶν πολυκεφάλων ἢ κατὰ σύνθεσιν ὥς ἐπὶ τῶν μιζοθήρων>. [180] ὁρᾷς εἰς τί τὴν ἐπίνοιαν ἡμῖν ὁ σοφὸς διακερματίσας περαιτέρω τὴν δύναμιν αὐτῆς προελθεῖν οὐκ ἠξίωσεν. ἀσήμαντον εἶναί φησι τὴν ἐπίνοιαν, ἀδιανόητον, τὰ παρὰ φύσιν σοφίζομένην ἢ διακολοβοῦσαν ἢ ὑπερτείνουσιν τὰ ὠρισμένα μέτρα τῆς φύσεως ἢ ἐξ ἑτεροφυῶν συντιθεῖσαν ἢ τερατευομένην ταῖς ἀλλοκότοις προσθήκαις. ἐν τούτοις καταπαίξας τοῦ τῆς ἐπινοίας ὀνόματος ἄχρηστον αὐτὴν καὶ ἀνόνητον τῷ βίῳ τὸ κατ' αὐτὸν ἀποδείκνυσιν. [181] πόθεν οὖν τῶν μαθημάτων τὰ ὑψηλότερα, πόθεν ἡ γεωμετρία καὶ ἡ ἀριθμητικὴ φιλοσοφία καὶ τῶν λογικῶν τε καὶ φυσικῶν θεωρημάτων ἡ διδασκαλία, αἱ δὲ τῶν μηχανημάτων εὑρέσεις καὶ τὰ διὰ χαλκοῦ τε καὶ ὕδατος ἐν ὠροσκοπέοις θαύματα, αὕτη δὲ ἡ περὶ τοῦ ὄντος φιλοσοφία καὶ ἡ τῶν νοητῶν θεωρία καὶ συλλήβδην φάναι πᾶσα ἡ περὶ τὰ μεγάλα τε καὶ ὑψηλὰ τῆς ψυχῆς ἀσχολία; τί δὲ ἡ γεωργία, τί δὲ ἡ ναυτιλία, τί δὲ ἡ λοιπὴ κατὰ τὸν βίον ἡμῶν οἰκονομία; [182] πόθεν βάσιμος τῷ ἀνθρώπῳ ἡ θάλασσα; πῶς δεδούλωται τῷ χερσαίῳ τὸ ἐναέριον, πῶς τιθασσεύεται τὸ ἀνήμερον, πῶς δαμάζεται τὸ φοβερώτερον, πῶς οὐκ ἀφηνιάζει τὸ ἰσχυρότερον; ἄρ' οὐ δι' ἐπινοίας ἐφευρέθη ταῦτα πάντα τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ; ἔστι γὰρ κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον ἡ ἐπίνοια ἔφοδος εὑρετικὴ τῶν ἀγνοουμένων, διὰ τῶν προσεχῶν τε καὶ ἀκολουθῶν τῇ πρώτῃ περὶ τὸ σπουδαζόμενον νοήσει τὸ ἐφεξῆς ἐξευρίσκουσα.

exprimare, precum cele care nu semnifică nimic, în vreme ce altele conțin o noțiune proprie. Dintre acestea din urmă, unele sunt concepute prin augmentare, precum în cazul uriașilor, altele prin minimizare, precum în cazul piticilor, altele prin aditie, precum în cazul celor cu mai multe capete, iar altele prin combinație, precum în cazul monștrilor hibrizi”. [180] Observi în ce mărunțiș ne-a preschimbat conceptualizarea acest înțelept, neadmițând că semnificația ei este mai cuprinzătoare?! Conceptualizarea, zice el, nu semnifică nimic, este de negândit, inventează entități aberante fie reducându-le, fie umflându-le dincolo de hotarele stabilite ale naturii lor, fie combinând entități eterogene, fie imaginând monștri prin aditii stranii. După ce aruncă aici în derizoriu noțiunea de conceptualizare, Eunomie caută să demonstreze că ea este, din punctul lui de vedere, nefolositoare pentru viață și prostească. [181] De unde provin atunci cele mai înalte cunoștințe? De unde vin geometria și știința aritmetică, sau cunoașterea dată de studiul celor logice și al naturii? De unde vin invențiile mecanicii, sau minunățiile ceasurilor de aramă și cu apă, sau însăși filosofia despre ceea ce este, sau speculația despre cele inteligibile și, pe scurt spus, întreaga preocupare a sufletului de a cunoaște cele ce sunt mărețe și sublime? Dar agricultura, dar navigația, dar restul celor cu care ne îndeletnicim în viață? [182] Cum a devenit marea cu puțință de străbătut pentru om? Cum a fost făcut zburătorul să slujească pământeanului? Cum se îmblânzește fiara? Cum se domesticește sălbăticiunea? De ce nu se răscoală viețuitorul mai puternic? Oare nu grație conceptualizării au fost descoperite toate acestea, spre folosul vieții oamenilor? Într-adevăr, conceptualizarea, cel puțin așa cum o înțeleg eu, este o modalitate de a descoperi lucruri necunoscute: folosindu-se de considerații conexe și derivate